

19

VERKKOVIHAN OPERATIONALISOINTI, MITTAAMINEN JA TUTKIMINEN

MARKUS KAAKINEN

Sosiaalisen median alustoista on tullut 2000-luvulla keskeisiä vuorovaikutuksen ja ihmissuhteiden ylläpidon ympäristöjä, mutta ne ovat saaneet jalansijaa yhä enemmän myös esimerkiksi kulutuksen, työn ja liiketoiminnan aloilla sekä yhteiskunnallisen osallistumisen foorumeina.¹ Sosiaalisen median korostunut merkitys arjessa luo myös uusia riskejä ja ongelmia. Yksi ongelma on verkkovihan eli loukkaavien ja yksilöitä ja ihmisryhmiä vastaan hyökkäävien sisältöjen näkyvä asema arkipäiväisessä sosiaalisessa mediassa.² Vihamielinen verkkoviestintä on laaja ongelmakenttä, jossa kansallisella ja kansainvälisellä päätöksenteolla sekä palveluiden tarjoajilla ja niiden käyttäjillä on kaikilla oma osansa. Verkkovihan vähentämisessä olisikin olennaista, että eri toimijat tunnistavat ja hyväksyvät roolinsa ja vastuunsa turvallisemman verkkovuorovaikutuksen edistämiseksi.³

Kansallisen ja kansainvälisen päätöksenteon ja lainsäädännön avulla on pyritty määrittelemään ilmaisunvapauden rajoja ja kehittämään toimia vihapuheen torjuntaan.⁴ Sosiaalisen median palveluntarjoajat ovat kehittäneet omaa säätelyään ja teknologisia valmiuksiaan vihasisältöjen tunnistamisessa ja torjunnassa.⁵ Tämän lisäksi aktiiviset käyttäjäryhmät ovat luoneet käytäntöjä, joiden avulla voidaan puuttua lisääntyneeseen vihamieliseen verkkovuorovaikutukseen.⁶

Myös verkkovihan tieteelliselle tutkimukselle on tarvetta, ja tutkimuksia aiheesta onkin tehty yhä enemmän viime vuosina.⁷ Verkkovihaa

on lähestytty tutkimuksissa eri tavoin, ja se on saanut erilaisia empiirisiä määritelmiä. Empiirinen määritelmä tarkoittaa teoreettisen käsitteen operationalisoimista empiirisesti havainnoitavaan muotoon.⁸ Vasta operationalisoinnin jälkeen käsitettä on mahdollista mitata ja analysoida. Tutkimuksissa käytetyt määritelmät, operationalisoinnit ja mittaukset on syytä tunnustaa, jotta verkkovihaa koskevaa tutkimustietoa voidaan arvioida.

Tässä luvussa käsittelen sitä, miten verkkovihaa voidaan tutkia kyselytutkimuksen avulla. Aluksi käsittelen tarkemmin verkkovihaa käsitteenä ja ilmiönä. Tämän jälkeen tarkastelen kriminologisen rikollisuuden mittaamisen metodologisia perusteita ja verkkovihan operationalisointia ja mittaamista empiirisen esimerkin avulla. Esimerkkinä käytän tutkimusta, jossa on tarkasteltu verkkovihalle altistumista ennen vuoden 2015 Pariisin terroristi-iskuja ja niiden jälkeen.⁹

19.1 VERKKOVIHA

Verkkovihalla (engl. *online hate* tai *cyberhate*) viitataan usein käytetyn määritelmän mukaan internetissä jaettuun vihamieliseen ja halventavaan materiaaliin, jolla hyökätään yksilöitä tai ihmisryhmiä vastaan.¹⁰ Tällä tavoin määriteltynä vihamateriaali voi olla verbaalista mutta myös kuvalliseen ilmaisuun ja erilaisiin symboleihin perustuvaa. Viha voi kohdistua yksilöllisiin ominaisuuksiin kuten ulkonäköön tai laajempiin ihmisryhmiin esimerkiksi syntyperän, uskollisten vakaumusten, poliittisten mielipiteiden, sukupuoli-identiteetin tai vammaisuuden perusteella.¹¹ Tyypillisesti verkkoviha kohdistuu vähemmistöryhmiin, jotka ovat jo muutenkin ennakkoluulojen kohteena.¹² Toisaalta vihan kohteena voivat olla myös esimerkiksi poliittiset ryhmittymät tai rikolliset toimijat.¹³

Verkkovihalla on yhteneväisyyksiä muiden verkkoaggressioon viitattavien käsitteiden kanssa. Esimerkkejä näistä ovat verkkokiusaaminen, verkkohäirintä ja vihapuhe. Yhteisestä kosketuspinnasta huolimatta verkkoviha on kuitenkin erillinen aggression muoto. Verkkohäirintä ja verkkokiusaaminen viittaavat yksilöön kohdistuvaan ja usein ajallisesti jatkuvaan kaltoinkohteluun, ja verkkovihan tavoin ne voivat käsittää uhrin loukkamista tai uhkailua. Verkkoviha kuitenkin kattaa häirinnästä ja kiusaamisesta poiketen myös sellaiset ihmisryhmiin kohdistuvat sisällöt, joita ei ole kohdistettu suoraan yksittäiseen henkilöön.¹⁴

Vihapuhe viittaa ilmaisuihin, jotka ”levittävät, yllyttävät, edistävät tai oikeuttavat etnistä vihaa, ulkomaalaisvastaisuutta, antisemitismiiä tai muuta suvaitsemattomuuteen perustuvaa vihaa”.¹⁵ Verkkoviha voi siis täyttää vihapuheen tunnuspiirteet, mutta tämän lisäksi se sisältää myös tiettyyn yksilöön kohdistetut loukkaukset tai uhkaukset. Näin verkkovihaa voi olla esimerkiksi ulkonäön perusteella yksilöön kohdistettu hyökkäys. Negatiiviset tunneilmaisut tai kärjekkäät mielipiteet eivät vielä tee jaetuista sisällöistä verkkovihaa. Toisaalta verkkovihan määritelmä ei edellytä, että kyseessä olisi välttämättä rikos. Verkkoviha voi kuitenkin vihapuheen tavoin täyttää myös rikoksen tunnusmerkit. Rikosnimikkeinä voivat tulla kyseeseen esimerkiksi Suomen rikoslaisissa määritellyt kiihottaminen kansanryhmää vastaan tai törkeä kiihottaminen kansanryhmään vastaan (11:10 ja 10a), rikos yleistä järjestystä vastaan (17:10), kunnianloukkaus (24:9) tai laiton uhkaus (25:7).¹⁶

19.2 VERKKOVIHA OSANA SOSIAALISEN MEDIAN VALTAVIRTTAA

Verkkoviha on kasvanut marginaali-ilmiöstä osaksi verkkoviestinnän valtavirtaa. IT-journalisti Sean Gallagherin vertauksen mukaan tämän päivän Internet vihasisältöineen muistuttaa paljon 1970-luvun lopun New Yorkia, jossa vallitsi ”vihamielisen puheen ja äänien kakofonia” ja jota poliisi yritti epätoivoisesti pitää hallinnassa.¹⁷ Vertaus on osuva, sillä vihamateriaalista tullut yhä näkyvämpi sosiaalinen ongelma. Sosiaalisessa mediassa vihasisältöjä voidaan jakaa laajalle yleisölle verrattain vapaana ulkoisesta kontrollista.¹⁸ Monessa ympäristössä vihamielinen viestintä on mahdollista anonyymisti.¹⁹ Toisaalta kaikki verkkoviha ei ole anonyymia. Omalla nimellään esiintyvät käyttäjät voivat olla jopa anonyymeja osallistujia aggressiivisempia, jos viha on yhteisön hyväksymää ja jakamaa.²⁰

Tietoverkkoa on käytetty vihamielisen ideologian levittämiseen jo kaupallisen internetin alkuvuosista lähtien.²¹ Ensin tietoverkon vapaata ja tehokasta viestintää käyttivät hyväkseen yhdysvaltalaiset valkoista ylivaltaa ajaneet ryhmittymät, mutta sitä ovat sittemmin hyödyntäneet myös esimerkiksi globaali äärioikeisto ja erilaiset terroristijärjestöt. Vihar ryhmille verkkosivustot ovat olleet hyödyllinen foorumi jäsenten rekrytoinnissa ja oman sanoman levittämisessä. Vihayhteisöjen omat sivustot ovat yhä keskeisiä verkkovihailmiössä, mutta niiden lisäksi vihamateriaalia esiintyy laajasti kaikkein suosituimmilla alustoilla kuten Facebookissa, Twitterissä ja YouTubessa.²² Myös eri alustoilla tehokkaasti leviäviä valeuutisia käytetään usein verkkovihan välineenä.²³

Vihamielisen verkkokäyttäytymisen taustalla on sekä yksilöllisiä tekijöitä että ryhmäilmiöitä.²⁴ Vihasisältöjä jakavat esimerkiksi todennäköisemmin miehet sekä yksilöt, joilla on vahvat sidokset sosiaalisen median yhteisöihin mutta toisaalta heikot sosiaaliset suhteet verkon ulkopuolella.²⁵ Sosiaalinen media kokoaa samanmielisiä käyttäjiä yhteisöihin, joissa näkemykset kärjistyvät ja eri ryhmittymien välinen polarisaatio lisääntyy.²⁶ Verkkoviha onkin yleensä tietyn yhteisön toiseen ryhmään kohdistamaa vihamielisyyttä.²⁷ Erilaisten näkemysten väliset jännitteet purkautuvat tyyppillisesti yhteiskunnallisia aiheita koskevissa keskusteluissa sosiaalisen median alustoilla tai erilaisilla kommenttipalstoilla.²⁸ Erityisesti terroristi-iskujen kaltaiset järkyttävät yhteiskunnalliset tapahtumat radikalisoivat verkkokeskusteluja.²⁹

19.3 OPERATIONALISOINTI, MITTAAMINEN JA KRIMINOLOGINEN KYSELYTUTKIMUS

Empiirisen tutkimuksen lähtökohtana on teoreettinen ja käsitteellinen kehys, jonka avulla tutkittavaa ilmiötä voidaan tarkastella ja ymmärtää. Esimerkiksi kriminologisessa tutkimuksessa rikosten ilmenemistä tarkastellaan usein sosiaalisen kontrollin tai itsekontrollin kaltaisten teoreettisten käsitteiden avulla. Sosiaalinen kontrolli tai itsekontrolli eivät kuitenkaan ole suoraan havainnoitavissa, vaan ne tulee operationalisoida, eli määritellä empiirisesti havaittavaan muotoon. Tämä tarkoittaa sen konkreettista kuvaamista, mitä esimerkiksi itsekontrollilla tutkimuksessa tarkoitetaan ja miten sitä voidaan havainnoida. Lopulta mittaaminen viittaa toimintaan, jonka avulla operationalisoidusta ilmiöstä hankitaan informaatiota. Näin voidaan saada vastauksia sellaisiin kysymyksiin, kuten kehittykö itsekontrolli iän myötä tai miten se yhteydessä rikoskäyttäytymiseen. Mittaamisen lähtökohta on siis aina laajemmassa teoreettisessa ja käsitteellisessä ymmärryksessä³⁰. Ilman käsitteellistä pohdintaa mittaaminen olisi joko mahdotonta tai perustuisi pääasiassa valmiisiin tai helposti saataviin tietoihin.

On operationalisoinnista ja mittaamisesta riippuvaista, mistä tutkimustulokset lopulta kertovat. Kriminologisessa tutkimuksessa on keskusteltu esimerkiksi laajalti siitä, miten itsekontrollia tai rikollisuuden pelkoa tulisi tarkastella empiirisesti. Tulisiko itsekontrollia tutkia yksilön kognitiivisena ominaisuutena vai käyttäytymiseen liittyvänä piirteenä?³¹ Rikollisuuden pelon tutkimuksen piirissä taas on pohdittu sitä, tarkastellaanko tutkimuksissa juuri pelon kokemuksia vai laajemmin

rikollisuuteen liittyviä kielteisiä tuntemuksia.³² Nämä kysymykset ovat operationalisoinnin ja mittaamisen kannalta olennaisia, ja ne määrittävät sitä, mitä tutkimustulosten perusteella voidaan päätellä itsekontrollin merkityksestä tai rikollisuuden pelosta.

Kriminologiassa pyritään usein mittaamaan ja selittämään tiettyjä rikostekoja tai uhrikokemuksia. Myös niiden tapauksessa käsitteet on operationalisoitava ennen empiiristä analyysia. Esimerkiksi viharikosten ajallisen kehityksen tutkiminen edellyttää, että ensin on määritelty, millaisia tekoja viharikoksilla tutkimuksessa tarkoitetaan. Tutkimuksissa viharikos on usein määritelty rikokseksi, jonka motiivina on kohteen tai kohteiden kuuluminen johonkin tiettyyn sosiaaliseen ryhmään (tekijän näkemyksen mukaan).³³ Rikoksen tekijä siis kohdistaa tekonsa jonkin ryhmän edustajaan tai edustajiin. On kuitenkin syytä ottaa huomioon, että viharikoksille on annettu tutkimuksissa erilaisia empiirisiä määritelmiä. Määritelmät eivät myöskään välttämättä suoraan vastaa viharikollisuutta tai vihamotiiveja koskevaa lainsäädäntöä.

Operationalisoinnin jälkeen rikoksia voidaan mitata eri tavoin. Rikollisuuden yleisyyttä ja vaihtelua on mahdollista mitata esimerkiksi erilaisiin rekistereihin jäämien jälkien perusteella. Näin vaikkapa viharikosten määrää voidaan tarkastella poliisille ilmoitettujen rikosten avulla. Tällaisen mittaamisen ongelmana kuitenkin on, että se jättää huomiotta sen osan rikollisuudesta, joka ei koskaan tule viranomaisten tietoon. Tätä osaa rikollisuudesta kutsutaan piilorikollisuudeksi, ja se muodostaa valtaosan kokonaistrikollisuudesta.³⁴

Toisaalta rekisteröidyn rikollisuuden määrään ja vertailtavuuteen vaikuttaa myös se, miten tarkasteltavana oleva rikollisuus eri yhteiskunnissa määritellään ja tilastoidaan.³⁵ Viharikollisuuden määritelmässä on selviä eroja eri valtioiden välillä. Käsitteet eroavat vaikkapa sen mukaan, täytyykö viharikoksen motiivina olla todistettava kohteeseen liittyvä viha, ja mihin ryhmiin tai identiteetteihin kohdistuvat rikokset ylipäätään voidaan katsoa viharikoksiksi.³⁶ Koska piilorikollisuuden osuus kokonaistrikollisuudesta on suuri ja tilastoinnissa käytetyt määritelmät ja kirjaimiskäytännöt ovat moninaisia, viharikollisuuden esiintyvyyden arviointi edellyttää rekisterien lisäksi muita tietolähteitä.

Itseraportoituun rikoskäyttäytymiseen ja rikoskokemuksiin perustuva kyselytutkimus on keskeinen väline kokonaistrikollisuuden määrää arvioivassa ja vertailevassa tutkimuksessa.³⁷ Kyselytutkimuksen avulla voidaan myös mitata rikollisuutta koskevia asenteita ja käsityksiä sekä rikollisuutta mahdollisesti selittäviä tekijöitä. Kyselyn avulla tiettyä rikollisuuteen liittyvää käyttäytymistä voidaan vertailla kansainvälisesti erilaisista

kansallisista tilastointivoista riippumatta. On kuitenkin syytä muistaa, että myös kyselytutkimukseen perustuvassa kansainvälisessä vertailussa on omat ongelmansa, ja luotettava vertailu edellyttää perusteltuja menetelmällisiä ratkaisuja.³⁸

Rikoskokemuksia koskevassa kyselytutkimuksessa käytetään tyypillisesti moniosaista rakennetta, jossa vastaajilta kysytään ensin, onko heillä ollut jokin rikos- tai uhrikokemus tietyllä aikavälillä, kuten elämän tai kuluneen vuoden aikana. Tästä aikavälistä puhutaan myös muisteluvälinä. Kysymyksen avulla mitataan rikoskokemuksen yleisyyttä (esiintyvyyttä). Käytetyn aikavälin mukaan siis saadaan tietoa siitä, mikä osa vastaajista (tai väestöstä) on esimerkiksi kokenut tietyn rikosteen elämänsä tai viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana.

Kyselyihin perustuvan mittaamisen luotettavuutta voidaan parantaa kuvaamalla tarkemmin kysymyksen kohteena olevaa rikosta.³⁹ Esimerkiksi kansainvälisessä nuorisorikollisuuskyselyssä elinikäisiä viharikosuhrikokemuksia mitataan kysymällä, onko vastaajaa koskaan uhattu väkivallalla tai onko häneen kohdistettu fyysistä väkivaltaa hänen uskontonsa, kielensä, ihonväriensä, sosiaalisen tai etnisen taustansa tai jonkun muun vastaavan syyn takia.⁴⁰ Kyselyt sisältävät yleensä myös tarkentavia jatkokysymyksiä, joiden avulla saadaan tarkempaa tietoa vaikkapa vastaajan edellisestä rikoskokemuksesta.⁴¹ Edellä kuvatun kansainvälisen nuorisorikollisuuskyselyn viharikoskysymyksen jälkeen vastaajilta kysyttiin tarkentava kysymys muun muassa siitä, mikä ominaisuus oli hänen viimeksi kokemansa viharikoksen syynä (tai mistä syystä vastaaja uskoi tekijän uhanneen tai pahoinpidelleen häntä). Tämän tiedon avulla voidaan arvioida tarkemmin teon taustalla ollutta vihamotiivia.

Tutkimuksessa käytetyn mittaustavan laadun ja luotettavuuden kannalta keskeisiä ominaisuuksia ovat validiteetti ja reliabiliteetti.⁴² Validiteetti kertoo siitä, mittaako kysymys todella aiottua (ja operationalisoitua) ilmiötä. Tämä voi siis tarkoittaa esimerkiksi sitä, mittaako tietty kysymys todella viharikoskokemuksia. Validiteettia voidaan arvioida monin eri tavoin.⁴³ Mittaustuloksia voidaan esimerkiksi verrata muiden tietolähteiden avulla saatuihin tietoihin. Validin mittaamisen tapauksessa tulosten pitäisi olla linjassa näiden muiden tietojen kanssa. Toinen keskeinen mittauksen laatua kuvaava ominaisuus on reliabiliteetti. Se kuvaa sitä, kuinka johdonmukaisia tietyn mittarin avulla saadut tulokset ovat. Reliabiliteettia voidaan arvioida esimerkiksi analysoimalla, vastaavatko eri mittaustilanteissa saadut tulokset toisiaan.⁴⁴ Validiteettia ja reliabiliteettia ja niiden arviointia koskeva keskustelu on laaja, eikä siitä tarkastella tässä yhteydessä kovin syvällisesti.⁴⁵

19.4 VERKKOVIHAN TUTKIMINEN: ESIMERKKINÄ VERKKOVIIHALLE ALTISTUMINEN PARIISIN TERRORISTI-ISKUJEN AIKAAN

Seuraavaksi tarkastelen verkkovihan tutkimista empiirisen esimerkin avulla. Esimerkkitutkimuksessa analysoitiin sitä, millä tavalla suomalaisien nuorten ja nuorten aikuisten (15–30-vuotiaiden) altistuminen verkkoviihalle muuttui vuoden 2015 Pariisin terroristi-iskujen jälkeen. Verkkoviha heijastaa tyypillisesti yhteiskunnallisia jännitteitä, ja sen määrä lisääntyy järkyttävien yhteiskunnallisten tapahtumien vuoksi.⁴⁶ Kuvaan ensin tutkimuksen taustaa ja erityisesti vuotta 2015 tutkimuskontekstina. Tämän jälkeen tarkastelen tutkimuksen toteuttamista ja tutkimustuloksia.

19.4.1 VUOSI 2015 JA VERKKOVIHA

Vuotta 2015 leimasivat erilaiset globaalit jännitteet ja järkyttävät tapahtumat.⁴⁷ Euroopan ja sen lähialueiden näkökulmasta ehkä näkyvin tekijä jännitteiden taustalla oli niin sanottu pakolaiskriisi: Eurooppaan saapui aikaisempiin vuosiin nähden moninkertainen määrä turvapaikanhakijoita sen lähialueilta. Pakolaiskriisi ja siitä seurannut maahanmuuttokeskustelu ruokkivat yhteiskunnallisia jännitteitä, jotka näkyivät esimerkiksi viharikoksien lisääntymisenä mutta myös kärjistyneissä verkkokeskusteluissa. Suomessa yhteiskunnallista tilannetta väritti myös pitkittynyt taloudellinen taantuma ja erityisesti korkea nuorisotyöttömyys.⁴⁸

Vuoden lopussa Pariisissa toteutettiin yli sata kuolonuhria vaatinut terroristi-iskujen sarja, joka oli jatkumoa muille samana vuonna ympäri maailmaa toteutetuille iskuille. Etenkin terroristijärjestö Isis oli eri iskuissa näkyvä toimija, ja se ilmoittautui myös Pariisin iskujen tekijäksi.⁴⁹ Terroristi-iskut näkyvät vahvasti mediassa. Median välityksellä tapahtuva altistus johtaa tyypillisesti niin kutsuttuun ”toisen käden terrorismiin”, joka näkyy pitkittyneenä pelon ja epävarmuuden ilmapiirinä. Nämä vaikutukset eivät rajoitu iskujen tapahtumakontekstiin vaan leviävät laajalle.⁵⁰ Näin myöskään Pariisin iskut eivät koskettaneet vain Ranskaa.

Yhdessä edellä käsitellyt tekijät tekivät vuodesta 2015 erityisen jännitteisen, mikä on näkynyt sittemmin myös poliisin tilastoissa.⁵¹ Sosiaalipsykologisen kirjallisuuden mukaan vuoden 2015 kaltaiset sosiaaliset jännitteet ovat omiaan lisäämään eri ryhmien välisiä vastakkainasetteluja ja ennakkoluuloja.⁵² Epävarmuus ja pelko lisäävät yhteenkuulumisen tarvetta mutta samalla halua erottautua muista ja etenkin uhkaaviksi koetuista ryhmistä. Tutkimusten mukaan pelko ja epävarmuus näkyvät

esimerkiksi ryhmien välisinä vihamielisyyksinä ja kasvaneena poliittisen väkivallan hyväksymisenä.⁵³ Tästä näkökulmasta on kiinnostavaa tarkastella sitä, miten verkkovihalle altistuminen muuttui vuoden 2015 tapahtumien jälkeen.

19.4.2 VERKKOVIHAN OPERATIONALISOINTI JA MITTAAMINEN

Tutkimus toteutettiin keräämällä nuorilta vastaajilta (15–30-vuotiailta) kaksi kyselyaineistoa. Ensimmäinen kysely toteutettiin keväällä 2013 ja toinen loppuvuodesta 2015 vain vähän Pariisin iskujen jälkeen.⁵⁴ Kummassakin kyselyssä vastaajien rekrytoinnissa hyödynnettiin vastaajapaneelleja. Vastaajapaneelia tarjoava yritys siis lähetti paneeliinsa rekisteröidyille henkilöille kutsun osallistua sähköiseen kyselyyn. Otos ei näin ollen perustunut satunnaisotantaan. Sen sijaan otoksessa hyödynnettiin kiintiöitä, jotta rekrytoivat vastaavat vastaisivat mahdollisimman tarkasti valittua ryhmää ikä- ja sukupuolijakauman ja asuinalueen osalta. Otantamenetelmän vuoksi kyselyn vastausprosenttia ei ollut mahdollista määrittää.

Ajallisen vertailun tukemiseksi käytettiin niin sanottuja kaltaistettuja aineistoja.⁵⁵ Kaltaistamisprosessissa vuoden 2013 aineistosta poimittiin mukaan sellaisia vastaajia, jotka muistuttivat mahdollisimman paljon vuoden 2015 vastaajia. Näin voitiin verrata kahta otosta, jotka muistuttivat toisiaan iän, sukupuolijakauman, koulutuksen, asuinjärjestelyiden ja internetin käytön mukaan. Otoksia kuitenkin erotti se, että toinen oli poimittu kaksi vuotta ennen Pariisin iskuja ja toinen vähän niiden jälkeen. Lopullisessa aineistossa oli 376 vastaajaa (188 vuodelta 2013 ja 188 vuodelta 2015).

Verkkovihalla ja sille altistumisella voidaan viitata monenlaisiin ilmiöihin. Verkossa jaettu vihamateriaali voi olla esimerkiksi avoimesti hyökkäävää, tai toisaalta vihamielinen sanoma on mahdollista ilmaista epäsuorasti esimerkiksi sen vuoksi, että sanoman esittäjä haluaa välttää sanktiot.⁵⁶ Verkkovihaa voidaan myös kohdata monissa eri konteksteissa. Tässä esimerkkitutkimuksessa verkkovihalle altistuminen operationalisoitiin tarkoittamaan sellaisen vihamielisen tai halventavan materiaalin kohtaamista sosiaalisessa mediassa, jolla hyökätään yksilöitä tai ihmisryhmiä vastaan. Valittu empiirinen määritelmä on linjassa aikaisemman kansainvälisen verkkovihaa käsittelevän tutkimuksen kanssa.⁵⁷ Tämä operationalisointi ei rajaa vihamielistä tai halventavaa materiaalia esimerkiksi kielelliseen ilmaisuun tai toisaalta mihinkään tiettyyn ihmisryhmään. Toisaalta siinä korostuu vastaajan oma tulkinta siitä, millaista

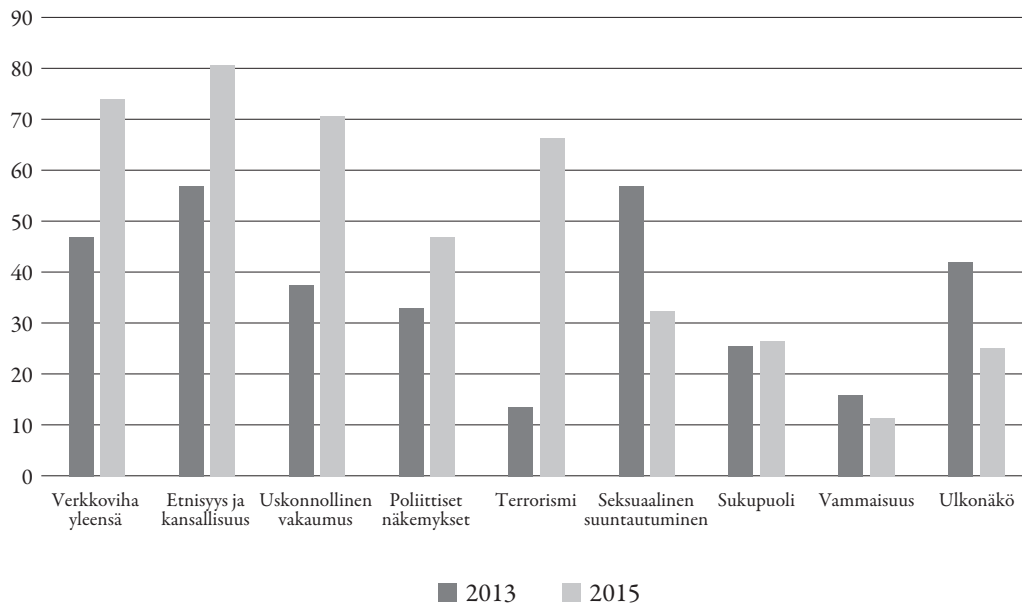
materiaalia voidaan pitää vihamielisenä tai halventavana. Altistuminen tarkoittaa tämän operationalisoinnin mukaisesti vihamateriaalin kohtaamista sosiaalisessa mediassa, eikä sitä rajata millekään tietylle alustalle tai sen mukaan, onko vastaaja kohdannut materiaalia tahtoen tai tahtomattaan.

Verkkovihalle altistumista mitattiin tutkimuksessa laajalti kansainvälisessä tutkimuksessa käytössä olevan mittaustavan avulla.⁵⁸ Mittaustapa koostuu kahdesta osasta: Ensin vastaajilta kysytään, ovatko he viimeisen kolmen kuukauden aikana nähneet internetissä vihamielistä tai halventavaa materiaalia, joka hyökkää jotain ihmisryhmää tai yksilöä kohtaan. Tämän jälkeen niiltä vastaajilta, jotka edellisessä kysymyksessä raportoivat nähneensä vihamateriaalia, kysytään tarkentava jatkokysymys siitä, mihin vihamateriaali on liittynyt. Vaihtoehdot sisälsivät esimerkkitutkimuksessa etnisyyden ja kansallisuuden, seksuaalisen suuntautuneisuuden, uskonnollisen vakaumuksen, poliittiset näkemykset, vammaisuuden, sukupuolen tai sukupuoli-identiteetin, ulkonäön, terrorismin ja ihmisvihan sekä vaihtoehdon ”jokin muu”.

Käytetty verkkovihan mittari noudattaa kriminologisen mittaamisen peruspiirteitä.⁵⁹ Siinä esitetään ensin yleisempi tiettyä tekoa tai kokemusta koskeva kysymys, joka rajataan tietylle aikavälille. Tämän jälkeen jatkokysymyksillä saadaan lisätietoa teon erityispiirteistä tai olosuhteista. Jatkokysymys sisältää sekä yleisiä vihapuheeseen liitettäviä sosiaalisia kategorioita, kuten syntyperään tai uskonnolliseen vakaumukseen liittyviä ryhmiä, mutta myös yksilöllisempiä ulkonäön kaltaisia ominaisuuksia ja toisaalta muita mahdollisia vihamotiiveja, kuten terrorismin tai yleisen ihmisvihan.

19.4.3 VERKKOVIHAN MUUTOS

Verkkovihalle altistuminen lisääntyi huomattavasti vuoden 2015 lopussa (kuvio 19.1). Vuonna 2013 hieman alle puolet (46,8 %) nuorista ja nuorista aikuisista oli altistunut verkkovihalle, kun vuoden 2015 lopussa osuus oli vähän alle kolme neljästä (73,9 %). Eniten oli lisääntynyt terrorismiin liittyvän vihan (53 prosenttiyksikköä) sekä uskonnollisia (33 prosenttiyksikköä), etnisiä tai kansallisia (24 prosenttiyksikköä) tai poliittisia (14 prosenttiyksikköä) ryhmiä vastaan hyökkäävän vihan kohtaaminen. Sen sijaan vastaajien altistuminen seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoleen, vammaisuuteen tai ulkonäköön kohdistuvalle verkkovihalle ei ollut lisääntynyt yhtä paljon tai oli jopa vähentynyt. Tarkemmassa analyysissä vähentyminen ei ollut kuitenkaan tilastollisesti merkitsevää.⁶⁰

Kuvio 19.1. Verkkovihalle altistuneiden nuorten ja nuorten aikuisten osuus vuosina 2013 ja 2015.

Havaittu kasvu näyttäisi osuvan hyvin yhteen poliisin viharikostilastojen kanssa. Viharikostilastoissa näkyi vuonna 2015 jopa yli 50 prosentin kasvu, joka painottui erityisesti loppuvuoteen.⁶¹ Lisäksi tutkimustulokset vastaavat hyvin muita samankaltaisella mittauksella saatuja tuloksia. Tilastokeskus mittasi vuosina 2013 ja 2017 verkkovihalle altistumista kansallisesti edustavilla kyselyaineistolla. Vuonna 2013 50 prosenttia 16–24-vuotiaista ja 45 prosenttia 25–34-vuotiaista oli nähnyt internetissä vihamielistä tai halventavaa sisältöä, jolla hyökätään yksilöitä tai ihmisryhmiä vastaan. Vuonna 2017 osuus oli 72 prosenttia 16–24-vuotiaista ja 65 prosenttia 25–34-vuotiaista.⁶²

19.5 VERKKOVIHAN OPERATIONALISOINTI, MITTAAMINEN JA TUTKIMUS

Tässä luvussa käsitelty tapa tutkia verkkovihaa perustui kansainvälisesti yleiseen verkkovihon määritelmään. Sen mukaan verkkoviha on internetissä jaettua vihamielistä ja halventavaa materiaalia, jolla hyökätään

yksilöitä tai ihmisryhmiä vastaan.⁶³ Tarkasteltu mittaustapa vastasi tyyppillisiä kriminologisen kyselytutkimuksen käytäntöjä.⁶⁴ Käytetyn mittaustavan avulla saatiin tietoa siitä, kuinka yleistä verkkovihalle altistuminen oli ollut vastaajien keskuudessa edellisen kolmen kuukauden aikana. Lisäksi tarkentavien kysymysten avulla saatiin tietoa siitä, mihin ominaisuuksiin kohdattu viha on liittynyt.

Tutkimusesimerkissä tarkasteltiin sitä, miten verkkovihalle altistuminen muuttui vuosien 2013 ja 2015 välillä. Tulosten mukaan verkkovihasta oli tullut yhä näkyvämpi ilmiö. Tämä on linjassa aikaisempien tutkimustulosten kanssa. Yhteiskunnalliset jännitteet muokkaavat verkkovihaa, ja erityisesti terroristi-iskujen kaltaiset järkyttävät tapahtumat heijastuvat levitetystä vihasisällöissä.⁶⁵ Vihan kohteeksi joutuvat erityisesti sellaiset ryhmät, jotka (perusteetta) liitetään tapahtumiin.⁶⁶

On tarpeen pohtia sitä, miten analyysi ja tutkimustulokset heijastavat tutkimuksessa käytössä ollutta operationalisointia ja mittaustapaa. Esimerkkitutkimuksessa verkkovihalle altistuminen operationalisoitiin tarkoittamaan sellaisen vihamielisen tai halventavan materiaalin kohtaamista sosiaalisessa mediassa, jolla hyökätään yksilöitä tai ihmisryhmiä vastaan. Tällä tavoin määriteltynä verkkoviha kattaa laajasti erilaisia ryhmiä ja erilaisen materiaalin tekstistä kuvalliseen ilmaisuun. Tämä määritelmä myös tavoittaa laajasti erilaiset viestintäkanavat, kun tarkastelua ei rajoiteta esimerkiksi tiettyihin sosiaalisen median palveluihin.

Operationalisointi ei myöskään määrittele konkreettisesti sitä, millainen materiaali on verkkovihaa. Näin se kattaa laajasti erilaisia suoria ja epäsuoria vihan ilmauksia, ja toisaalta korostaa vastaajien oman tulkinnan merkitystä. Operationalisoinnissa ja mittaamisessa käytetyt käsitteet *vihamielinen*, *halventava* ja *hyökkäävä* ovatkin sellaisia, jotka vastaajat voivat ymmärtää eri tavoin. Tutkimuksessa käytettyjen operationalisoinnin ja mittaustavan perusteella voidaan siis sanoa, että vastaajat kokivat kohdanneensa verkossa vuoden 2015 lopussa yhä useammin vihamielistä, loukkaavaa tai hyökkäävää materiaalia.

Tutkimuksessa ei mitattu suoraan verkossa levitetyn vihasisällön määrää vaan koetun altistumisen yleisyyttä (esiintyvyyttä). Lisääntynyt verkkovihan kohtaaminen voikin johtua ainakin osittain myös muista syistä kuin vihasisältöjen lisääntymisestä. Esimerkiksi herkkyyys tunnistaa vihasisältöjä voi muuttua ajan myötä. Näin vastaajat olisivat mahdollisesti kokeneet esimerkiksi kärjistyneen maahanmuuttokeskustelun vuoksi sellaisia sisältöjä vihamateriaaliksi, jota vielä aikaisemmin ei olisi tulkittu vihamieliseksi tai loukkaavaksi. Tämän ilmiön ymmärtäminen vaatisi tutkimista. Kriminologiassa onkin aikaisemmin tarkasteltu esimerkiksi

sitä, miten käsitykset väkivallasta muuttuvat eri aikoina.⁶⁷ On myös syytä muistaa, että tutkimuksen mittausväli 2013–2015 sisältää Pariisin iskujen lisäksi muitakin mahdollisia muutosta selittäviä tekijöitä.

Verkkovihan mittauksen validiteettia tai reliabiliteettia ei tässä luvussa tarkasteltu systemaattisesti. Mittauksen validiteettia tukee jossain määrin se, että sen avulla mitattu muutos verkkovihalle altistumisessa osuu yhteen viharikollisuuden lisääntymisen kanssa. Yhdessä nämä tilastot tukevat näkemystä, että vihamotivoitu aggressio kasvoi Suomessa tutkimuksen aikoihin. Reliabiliteetin puolesta taas puhuu se, että mittaus-tulokset vastaavat hyvin Tilastokeskuksen vuosina 2013 ja 2017 samalla mittauksella keräämiä lukuja. Näin ollen käytetyn mittauksen avulla saatiin suomalaisilta vastaajilta hyvin samankaltaiset tulokset. Mittaus-tavat eivät kuitenkaan täysin vastanneet toisiaan esimerkiksi mittausajan-kohdan tai tarkasteltujen ikäryhmien osalta. Varsinainen validiteetin tai reliabiliteetin testaaminen edellyttäisikin edistyneempää tarkastelua.⁶⁸

On myös syytä muistaa, että tutkimuksessa ei käytetty satunnaisotantaan perustuvaa edustavaa aineistoa. Tämä tulee ottaa huomioon, kun tutkimustuloksista tehdään tulkintoja. Satunnaisotannan sijaan otannassa hyödynnettiin kiintiöitä, joiden avulla aineisto saatiin vastaamaan kohderyhmää ikä- ja sukupuolijakauman sekä asuinpaikan suhteen. Kun otantamenetelmä ei perustu satunnaisotantaan, mahdollisia riskejä ovat esimerkiksi vastaajien valikoituminen. Näin ollen tutkimus ei välttämättä anna todellista kuvaa siitä, kuinka yleistä verkkovihalle altistuminen on väestön keskuudessa. Tässäkin kohtaa on kuitenkin syytä huomata, että tutkimustulokset verkkovihalle altistumisen yleisyydestä olivat hyvin lähellä Tilastokeskuksen kansallisesti edustavaan otokseen perustuvia estimaatteja.

Käsitelty mittaus tapa ei suoraan tarkastele sitä, mihin tarkkoihin ryhmiin vihaviestintää on kohdistettu (esimerkiksi mihin uskonnollisiin tai poliittisiin ryhmiin). Sen sijaan se mittaa sitä, millaisten ominaisuuksien perusteella vihaa kohdennetaan. Esimerkiksi erilaisia kansallisia tai poliittisia ryhmiä on mahdotonta luetella kattavasti yhdessä kysymyksessä. Tarkkoja ryhmiä kiinnostavampaa voikin olla se, millaiset ominaisuudet ovat vihailmiön ytimessä tiettyinä aikoina. Esimerkiksi anglosaksissa maissa on hyökätty verkossa levitettyjen valeuutisten avulla viime vuosina erityisesti poliittisia ryhmiä vastaan, kun taas Keski-Euroopassa niiden kohteena ovat olleet pääasiassa maahanmuuttajat (kansallisen taustan perusteella määritetyt ryhmät).⁶⁹

Erilaisissa vihapuheen ja viharikollisuuden määritelmässä lähdetään usein tiettyjen suojattavien ryhmien määrittelystä. Tämä voi olla osin

ongelmallista, sillä hyvin erilaiset identiteetit voivat olla hyökkäysten kohteena.⁷⁰ Vihan kohteet myös muuttuvat dynaamisesti ajassa. Keskityminen tiettyjen rajattujen identiteettien kokemien hyökkäysten tai vain rasistisen vihapuheen tai terrorististen sisältöjen tutkimiseen voisi pahimmillaan johtaa rajoittuneeseen kuvaan verkkovihailmiöstä. Myös vastedes on siis syytä huolehtia siitä, että verkkovihan tutkimus tavoittaa mahdollisimman laajan joukon erilaisia vihamotiiveja.

Verkkovihan tutkimisessa kyselytutkimuksella on varmasti myös tulevaisuudessa tärkeä asema. Kuten rikollisuutta yleisesti, verkkovihaa voidaan tutkia kuitenkin myös muiden aineistojen avulla. Verkkoviha saattaa esimerkiksi täyttää rikoksen tunnuspiirteet, jolloin sitä voitaisiin tutkia tarkastelemalla rekistereihin kirjattuja rikoksia, kuten kiihottamista kansanryhmää vastaan. Tällä tavalla saataisiin kiinnostavaa tietoa näiden rikosten piirteistä, mutta lähestymistavalla on myös omat puutensa. Ensinnäkin vain pieni osa rikollisuudesta tulee tyypillisesti poliisin tietoon ja näin kirjatuksi rekistereihin. Toisaalta juuri sosiaalisen median roolia voi olla vaikea tunnistaa rikostapauksista.

Verkkovihaa on tutkittu myös sosiaalisen median alustoilta ladattujen aineistojen avulla.⁷¹ Näissä tutkimuksissa käytetään tyypillisesti erilaisia koneoppimismalleja, joiden avulla suurien tekstimassojen joukosta tunnistetaan verkkovihaksi luokiteltavia sisältöjä. Tällaisen tutkimuksen avulla saadaan kiinnostavaa tietoa siitä, miten paljon ja minkälaista verkkovihaa tietyillä alustoilla on esiintynyt. Toisaalta tällainen tarkastelu on yleensä alusta- ja keskustelukohtaista. Esimerkiksi tietynlaisen aineiston avulla koulutettu koneoppimismalli ei välttämättä suoriudu yhtä hyvin toisessa kontekstissa. Kyselytutkimuksen yksi vahvuus onkin siinä, että sen avulla voidaan tarkastella verkkovihan kohtaamisen yleisyyttä koko väestön keskuudessa.⁷² Tarkastelu ei siis rajoitu siihen, ovatko käyttäjät nähneet vihaviestintää vaikkapa Twitterissä tai sen tietyissä keskusteluissa. Sen sijaan kyselytutkimus tuottaa tietoa siitä, ovatko vastaajat törmänneet vihaviestintään niissä sosiaalisen median ympäristöissä, joita he käyttävät.

**19. VERKKOVIHAN
OPERATIONALISOINTI,
MITTAAMINEN JA TUTKIMINEN**

1. Helberger, Pierson & Poell 2018;
SVT 2019a.
2. Kaakinen 2018; Kaakinen, Oksanen
& Räsänen 2018; Keipi, Näsi ym.
2017.
3. Helberger, Pierson & Poell 2018.

4. Esim. Gagliardone ym. 2015; Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio 2019.
5. Esim. Einwiller & Kim 2020.
6. Ks. esim. Farkas & Neumayer 2017; Helberger, Pierson & Poell 2018.
7. Esim. Bliuc ym. 2018; Costello ym. 2016; Kaakinen, Keipi ym. 2018; Kaakinen, Räsänen ym. 2018; Keipi, Näsi ym. 2017; Oksanen ym. 2018; Williams & Burnap 2016.
8. Ketokivi 2015.
9. Kaakinen, Oksanen & Räsänen 2018.
10. Keipi, Näsi ym. 2017; Oksanen ym. 2014.
11. Keipi, Näsi ym. 2017.
12. Esim. Awan & Zempi 2016.
13. Kaakinen 2018; Lunstrum 2017.
14. Kaakinen 2018; Keipi, Kaakinen ym. 2017; Keipi, Näsi ym. 2017.
15. Euroopan neuvosto 2019, 77.
16. Ks. Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio 2019, 15.
17. Naughton 2016.
18. Barkun 2017.
19. Keipi, Näsi ym. 2017.
20. Rost, Stahel & Frey 2016.
21. Keipi, Näsi ym. 2017.
22. Ks. esim. Bliuc ym. 2019; Lunstrum 2017; Williams & Burnap 2016; Sureka ym. 2010.
23. Humprecht 2018.
24. Kaakinen 2018.
25. Kaakinen 2018; Kaakinen, Räsänen ym. 2018.
26. Del Vicario ym. 2016; Kaakinen, Sirola ym. 2018; Karlsen ym. 2017; Lunstrum 2017.
27. Ks. esim. Bliuc ym. 2019.
28. Cionea ym. 2017; Rains ym. 2017.
29. Bliuc ym. 2019; Fischer-Prefler, Schwemmer & Fischbach 2019; Kaakinen, Oksanen & Räsänen 2018; Williams & Burnap 2016.
30. Tarkempi käsittely esim. Ketokivi 2015.
31. Esim. Tittle, Ward & Grasmick 2003.
32. Gray, Jackson & Farrall 2012.
33. Esim. Chakraborti & Garland 2009.
34. Kivivuori 2011.
35. Zhang, Benson & Deng 2000.
36. Garland & Chakraborti 2012.
37. Kivivuori 2011.
38. Junger-Tas ym. 2012.
39. Esim. Junger-Tas ym. 2012.
40. Marshall ym. 2013.
41. Lauritsen & Rezey 2014; Junger-Tas ym. 2012.
42. Ks. esim. Junger-Tas ym. 2012; Zhang, Benson & Deng 2000.
43. Zhang, Benson & Deng 2000.
44. Junger-Tas ym. 2012; Zhang, Benson & Deng 2000.
45. Ks. esim. Zhang, Benson & Deng 2000.
46. Bliuc ym. 2019; Fischer-Prefler, Schwemmer & Fischbach 2019; Williams & Burnap 2016.
47. Kaakinen & Oksanen 2018; Kaakinen, Oksanen & Räsänen 2018.
48. Kaakinen, Oksanen & Räsänen 2018.
49. Castillo ym. 2015.
50. Comer & Kendall 2007.
51. Tihveräinen 2016.
52. Kaakinen, Oksanen & Räsänen 2018.
53. Doosje, Loseman & van den Bos 2013; Kauff ym. 2015.
54. Ensimmäisessä kyselyssä N=555 ja toisessa N=192.
55. Lisää käytetystä aineistosta ja menetelmistä: Kaakinen, Oksanen & Räsänen 2018.
56. Douglas, McGarty & Lala 2005.
57. Keipi ym. 2017b; Oksanen ym. 2014.
58. Ks. esim. Keipi, Näsi ym. 2017.
59. Ks. esim. Junger-Tas ym. 2012.
60. Ks. Kaakinen, Oksanen & Räsänen 2018.
61. Tihveräinen 2016.
62. SM 2019; SVT 2019b.
63. Keipi, ym. 2017b; Oksanen ym. 2014.
64. Esim. Junger-Tas ym. 2012.
65. Bliuc ym. 2019; Fischer-Prefler, Schwemmer & Fischbach 2019; Kaakinen, Oksanen & Räsänen 2018; Williams & Burnap 2016.
66. Awan & Zempi, 2016; Fischer ym. 2019.
67. Kivivuori 2014.
68. Ks. esim. Zhang, Benson & Deng 2000.

69. Humprech 2018.
70. Garland & Chakraborti 2012.
71. Ks. esim. Burnap & Williams 2015;
Williams & Burnap 2016.
72. Kaakinen, Oksanen & Räsänen 2018.